

Iš kairės: Plungės Mykolo Oginskio meno mokyklos direktorė Genovaitė Žiobakienė, Ivo Zaluskio žmona Lorna, Ivo Zaluskis ir vertėja Sandra Rupeikienė Kretingos muziejuje (buvusiuose grafų Tiškevičių rūmuose) po Ivo Zaluskio koncerto

³⁶ A. R. Čaplinskas. *Valdovų kelias. I knyga. Rūdninkų gatvė*. - Vilnius, 2001, p. 153–163;

³⁷ S. Beržonskaitė. „Plungės kunigaikščių Oginskių rūmų istorijos fragmentai“. Interneto leidinys *Žemaičių dailės muziejus* (prieiga <http://www.oginski.lt/>, žr. 2007-05-09).

³⁸ I. Semaškaitė. *Lietuvos pilys ir dvarai*. - Vilnius, 2005, p. 174.

³⁹ „Daigas dvasinėje periferijos dykvietėje“. Pagal informaciją, skelbiamą interneto leidinyje *Bernardinai.lt*, parengė Jurga Petronytė (prieiga internete <http://www.ve.lt/?rub=1065924826&data=2006-09-25&pried=2006-09-22&cid=1158849002> (žr. 2007-03-29).

⁴⁰ D. Mukienė, L. Januškevičius. „Plungės dvaro parkas“, *Žemaičių žemė*, 2004, Nr. 2, p. 41;

⁴¹ K. Prušinskas. „Plungės ir Rietavo kunigaikščiai Oginskiai“, *Žemaičių žemė*, 2005, Nr. 4 (49), p. 49.

⁴² S. Beržonskaitė. „Plungės kunigaikščių Oginskių rūmų istorijos fragmentai“, Interneto leidinys *Žemaičių dailės muziejus* (prieiga <http://www.oginski.lt/>, žr. 2007-05-09).

⁴³ Kartu su Žemaitijos regiono kultūros ir turizmo centru, kuris turėtų veikti Plungės Oginskių dvaro ansamblyje, numatyta įsteigti Mažosios Lietuvos regiono kultūros centrą Hugo Šojaus dvare Šilutėje, Aukštaitijos regioninį kultūros centrą Rokiškio dvaro rūmų ansamblyje, Suvalkijos regiono kultūros centrą Paežerių dvaro rūmuose (Marijampolės apskr.), Dzūkijos regioninį kultūros centrą Liškiavos Dominikonų vienuolyno ansamblyje ir Rytų Lietuvos regiono kultūros centrą Švenčionių krašto muziejuje. (Informacija iš publikacijos „Žemaitijos regioninis kultūros centras Plungėje. Vizija ir tikrovė“, Interneto leidinys *Žemaičių dailės muziejus* (prieiga <http://www.oginski.lt/>, žr. 2007-05-09).

⁴⁴ „Daigas dvasinėje periferijos dykvietėje“. Pagal informaciją, skelbiamą interneto leidinyje *Bernardinai.lt*, parengė Jurga Petronytė (prieiga <http://www.ve.lt/?rub=1065924826&data=2006-09-25&pried=2006-09-22&cid=1158849002>, žr. 2007-03-29).

⁴⁵ J. Bučas. „Kai kurie kultūros vertybių sampratos ir apskaitos klausimai“, *Kultūros paminklai*, 1994, Nr. 1, p. 130, 131, 134, 135.

Rūmų portikas, simboliškai ženklintis buvusio Rietavo kunigaikščių Oginskių dvaro centrinių rūmų vietą, ir dvaro parko parterio žibintas (atstatyti 1992 m., pažymint pirmosios elektrinės Lietuvoje 100-ąsias metines)

RIETAVAS: PRASMINIAI OGINSKIŲ KULTŪROS PAVELDO AKCENTAI

Vytas Rutkauskas

Formaliai kunigaikščių Oginskių paveldo istoriją Rietave reikėtų pradėti nuo Trakų vaivados Tado Pranciškaus Oginskio ir buvusio Rietavo seniūno Kristupo Skumino Tiškevičiaus našlės Jadvygos Zaluskytės-Tiškevičienės, kuri pagarsėjo plataus masto labdaringa veikla, vedybų (1763 m.). Deja, nei šie sutuoktiniai, nei naujasis Rietavo seniūnas Pranciškus Ksaveras Oginskis (T. P. Oginskio sūnus iš jo pirmosios santuokos su Izabele Jekaterina Radvilaite) ryškesnių pėdsakų Rietavo istorijoje nepaliko. Neišliko materialios kultūros paveldo pėdsakų ir iš 1802–1822 m. laikotarpio, kai Rietavas caro Aleksandro I įsakymu iš pradžių buvo perduotas valdyti, o 1814 m. perduotas kaip nuosavybė už 277 600 rublių Mykolui Kleopui Oginskiui (Pranciškaus Ksavero Oginskio brolio Andriaus Oginskio sūnui). Tačiau iš šio laikotarpio liko kai kas reikšmingesnio negu sudaužytos dvaro rūmų kolonos ar bokštų griuvėsiai. Tai jaudinantis, ko gero, paskutinės M. K. Oginskio kelionės iš Vilniaus į Rietavą 1820 m. vėlyvą lapkričio mėnesį aprašymas¹. Šiandien turime galimybę M. K. Oginskio žvilgsniu pamatyti panoraminį tuometinių pašto trakto kelių tiesimo bei remonto vaizdą, pajusti dvasinę šio iškilaus žmogaus brandą, įvertinti jo požiūrį ir sprendimus.

„[...] Aš netikėjau kalbomis, kurios mane pasiekdavo, – rašė kompozitorius M. K. Oginskis 1830 m., – kol pats galų gale savo akimis

Iš kairės: Rietavo parko Baltųjų vartų fragmentas; 2007 m. Europos paveldo dienų renginių atidarymas Rietave

pamačiau tą baisų ir beviltišką, šį traktą tiesiančių ir taisančių valstiečių vargą [...]“¹. Ypač jaudinantis vaizdas atsivėrė nuo Raseinių keliui pasukus į Žemaitijos gilumą. Į sniego ir permirkusios žemės klampynę iki kelių, kai kur net iki pilvo klimpstantys šeši stiprūs pašto karietos arkliai vos tempė M. K. Oginskio ekipažą. Atrodė, kad ši kanikinanti kelionė niekada nesibaigs. Kai iki Rietavo liko apie 90 varstų, M. K. Oginskį iki širdies gelmių sukretė vaizdas, pamatytas dar vienoje keliu vadinamoje klampynės atkarpoje. Čia apie 300 leisgyvių, skarmaluotų, rankose kastuvų nebenulaikančių darbininkų, niukindami ne ką geriau atrodančius savo arklius, bandė lipdyti išpliurusių sankasą. M. K. Oginskis pažino, kad tie žmonės – iš Rietavo aplinkinių kaimų. Ir žmonės jį pažino. Apsupę ekipažą, vos laikydamiesi ant kojų, jie vienas per kitą maldavo gelbėti iš katorgos, į kurią prievarta buvo suvaryti šį darbą prižiūrinčių pareigūnų.

„[...] Pradėjau nuo to, – rašo Oginskis, – kad pirmiausia tiems vargšams liečiau išdalinti visus pinigus, kuriuos buvau pasiėmęs su

¹ Mykolo Kleopo Oginskio „Pastabos apie Lenkijos įvykius, žvelgiant į juos iš 1830 m. lapkričio mėnesio“. Rankraštis saugomas Maskvos valstybiniame senųjų dokumentų archyve. Čia ir žemiau cituojamus šio rankraščio fragmentus iš originalo prancūzų kalbos į rusų vertė Olga Romanovič, iš rusų į lietuvių kalbą – Vytas Rutkauskas.

Rietavo kunigaikščių Oginskių įkurtas parkas rudenį. 2004 m.

savimi. Po to čia pat, ekipaže, parašiau du laiškus, reikalaujamas nutraukti šį beprasmišką, luošinantį darbą ir leisti Rietavo valstiečiams grįžti į savo namus. Laiškus įdaviau darbus prižiūrėjusiam pareigūnui, kad skubiau pristatytų Raseinių apskrities administracijai ir šlėktų tarybai [...].“

Vėliau daugelį šių iš katorgos ir mirties nasrų išplėštų žmonių M. K. Oginskis sutiko Rietave. Dalis jų jau buvo spėję apsigydyti žaizdas, nušalusius pirštus ir visi jie buvo dėkingi savo išgelbėtojui.

Šių prisiminimų išvadoje – kartėlis ir bejėgiškumas ką nors iš esmės pakeisti išgalėjusioje tuometinėje korupcijos, pareigūnų savivalės ir abejingumo žmogui sistemoje: „[...] Jeigu taip buvo elgiama su žmonėmis asmens, kuris turėjo aukštas pareigas pirmą kartą Imperijos institucijose, tai kas darėsi su tais, kurių nebuvo kam apginti, kurie neturėjo nei palaikymo, nei lėšų siekti teisybės [...]“. Ir tai žodžiai buvusio Imperijos senatoriaus, caro patarėjo, be visų kitų darbų, nuoširdžiai siekusio aukščiausiu lygiu tuometinėje Rusijos imperijoje apginti ir įtvirtinti teisingumą, įgyvendinti tauresnių visuomeninių santykių reformas! Ko gero, ši dvasinė graužatis, beviltiškumas buvo viena iš priežasčių, pastūmėjusių M. K. Oginskį 1822 m. paskutinį kartą atsisveikinti su Tėvyne ir visiems laikams išvykti į Italiją.

Rietave pasiliko ryškiai išpaustas kilnaus gailestingumo ir veiklios

Lietuvos elektrifikacijos 100-mečio proga prie Rietavo dvarvietės Baltųjų vartų pritvirtinta paminklinė lenta ir jos fragmentas

atjautos prisiminimas. Išsvajotas reformas čia buvo lemta pradėti M. K. Oginskio sūnui Irenėjui Kleopui Oginskiui. Atvykęs į Rietavą 1833 m., jau po tėvo mirties, jis pradėjo įgyvendinti Rietavo baudžiauninkų išlaisvinimo programą, kurią M. K. Oginskis simboliškai paženklino 1820 m. vėlyvą rudenį vykdamas iš Vilniaus į Rietavą. Kiek reikėjo drąsos ir atsakomybės 1835 m. paskelbti, kad Rietavo dvaro valdose panaikinama baudžiava! Kiek reikėjo įžvalgumo užsimojant pakeisti tuometinės Rietavo visuomenės mąstymą, žmonių tarpusavio santykius, tvirtumo – užgriuvus kaltinimams dėl naujo sukilimo organizavimo. Nereikia pamiršti ir baudžios naikinimui nepritariančių aplinkinių žemvaldžių priešiško... Nepaisant visų sunkumų, ši pirmoji esminė reforma, nulėmusi daugelio kitų naujovių Rietave įdiegimo sėkmę, buvo įgyvendinta.

Šiandien Oginskių paveldo tyrinėtojus, taip pat ir platesnę visuomenę, nors šiek tiek besidominčią gimtojo krašto ir Lietuvos istorija, glumina šviesus mokslo, technikos, kultūros naujovių proveržis Rietave XIX a. Visa tai buvo įgyvendinta per septynis dešimtmečius.

Tiems, kas pradeda pažinti su Rietavu, klausimų iškyla daug. Pavyzdžiui, kaip galėjo atsirasti, kad šiame Žemaitijos užkampyje 1892 m. pradėjo veikti pirmoji Lietuvoje elektrinė, pirmą kartą užsi-

Iš kairės: Rietavo dvarvietės kasinėjimai (1992 m., dešinėje matosi atkasti pirmieji Lietuvoje elektros laidai), Rietavo dvaro elektrinės atstatymo darbai (1992 m.)

Iš kairės: Lietuvos elektrifikacijos 100-mečio proga ant Rietavo dvarvietės Baltųjų vartų pritvirtintos paminklinės lentos fragmentai ir Rietavo dvarvietė 1993 m.

Rietavas švenčia

degė elektros šviesa, kad 1882 m. čia buvo nutiesta pirmoji Lietuvoje telefono linija?

Datos ir faktai kalba už save. Taip. Elektrifikacija ir telefonizacija Lietuvoje prasidėjo nuo Rietavo, projektų, kuriuos čia daugiau kaip prieš 100 metų įgyvendino kunigaikščiai Oginskiai. Prie to, kas jau pasakyta, reikėtų pridėti, kad Irenėjaus Oginskio rūpesčiu Rietave 1835 m. buvo įsteigta našlaičių prieglauda, ligoninė, vaistinė, mokykla. Čia 1842 m. pradėjo veikti ir pirmosios taupomosios kasos. 1846 m., remiant I. K. Oginskiui, to meto visuomenės švietėjas Laurynas Ivinskis pradėjo leisti garsiuosius kalendorius „Metskaitlius ūkiškus“ (kokiais masteliais reikėtų matuoti šių leidinių reikšmę išsaugant spausdinto lietuviško žodžio šviesą!). O kaip neprisiminti žemės ūkio parodų – pirmoji Rietave surengta 1860 m. (kai kuriuose literatūrinuose šaltiniuose nurodoma ir 1859 m. data). Rietave buvo atidaryta ir pirmoji Lietuvoje žemės ūkio mokykla, tuo metu vadinta „agronomijos mokyklos“ vardu (jai vadovavo talentingas agronomas Karlas Otas fon Minechas).

Jau po 1863 m. sukilimo, kurio dramatišką atomazgą lydėjo mįslinga Irenėjaus Kleopo Oginskio mirtis, jo sūnus Bogdanas Oginskis, sulaukęs pilnametystės, Rietave 1872 m. atidarė pirmąją Lietuvoje še-

Rietavo kunigaikščių Oginskių dvarvietė šiandien

šiametę muzikos mokyklą. Netrukus jo brolis Mykolas Oginskis muzikos mokyklą įsteigė ir Plungėje. Tik jo dėka šiandien Lietuva gali džiaugtis ir didžiuotis neįkainojamu kūrybiniu Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, kuris savo muzikinį kelią pradėjo Plungėje, palikimu. Nenuostabu, kad šiuose dvaruose po kelerių metų jau skambėjo simfoninė muzika. Laikui bėgant jungtinis brolių Bogdano ir Mykolo Oginskių orkestras išaugo iki 120–130 muzikantų. Čia skambėdavo Haidno, Mocarto, Bethoveno, naujaisi Čaikovskio muzikiniai kūriniai. Suprantama, skambėjo ir M. K. Oginskio maršai, mazurkos, polonezai, garsusis „Atsisveikinimas su Tėvyne“.

Be šių visos Lietuvos kultūros istoriją praturtinusių naujovių, buvo atlikti ir grandioziniai Rietavo dvaro sodybos, didžiulio 65 ha parko formavimo darbai. Buvo perstatytas visas Rietavo miestelio centras, suformuota išpūdinga kompozicinė linija, jungusi Oginskio rūmus su naująja bažnyčia. Patvirtinus bažnyčios projektą, jos statybai buvo pradėta ruošti dar 1846 m., tačiau, atlikus miesto perstatymo darbus, pirminio bažnyčios projekto atsisakyta ir 1853 m. didysis blaivybės žadintojas žemaičių vyskupas Motiejus Valančius jau šventino naujai suprojektuotos neoromaninio stiliaus šventovės kertinį akmenį. Manoma, kad šis projektas atkeliavo iš tolimosios Italijos, Lombardijos pro-

vincijos. Statyba užsitęsė net dvidešimt vienerius metus. Čia vėl stebina darbų užmojai, jų kokybė, monumentalus marmurinių altorių puošnumas. Jie, kaip ir visa grindų danga, buvo parvežti iš Belgijos, Briuselyje veikusių Leono Bukno dirbtuvių. Išpūdingus vargonus montavo garsiosios Jemlichio firmos meistrai iš Drezdeno (Vokietija).

Tokiu būdu, vadovaujant J. Voleriui, S. Stulberiui, F. Braunui, A. Ulrichui, S. Blėkui, Herteriui ir kitiems kviestiniams architektams, sodininkams, Rietave buvo suformuotas vienas didingiausių XIX a. Lietuvoje dvarų kultūros kompleksų.

Deja, dviejų pasaulinių karų suirutės, intelektualinis vietos visuomenės nuosmukis tarpukariu ir po karo paliko sunkiai atitaisomus šio kunigaikščių Oginskių išpuoselėto kultūros paveldo praradimus bei deformacijas:

1924–1926 m. buvo visiškai sunaikinti centriniai rezidencijos rūmai, 1936–1938 m. nugriauta didžioji dalis išpūdingos apsauginės parko sienos, sunaikintas garsusis Oginskių žiemos sodo kompleksas, kuriame buvo sukaupta apie 15 000 vnt. augalų kolekcija. Dauguma jų atvežtiniai – iš Hamburgo, Berlyno, Vienos botanikos sodų, Italijos.

1950–1960 m. vykdant apylinkių melioravimo darbus, suardyta parko vandenių sistema, prasidėjo antrasis jo nykimo laikotarpis.

1971–1973 m. nugriovus Oginskių ūkinius pastatus, išrovus senąjį sodą, ištisas dvaro sodybos ir parko vakarinių prieigų kvartalas buvo užstatytas daugiaaukščiais blokinais ir silikatiniais tuometinio tarybinio ūkio komplekso pastatais, užkertant kelią bet kokiai turizmo infrastruktūros plėtojimo dvarvietės teritorijoje perspektyvai.

Galima sakyti, kad šis Oginskių paveldo Rietave naikinimas sustojo tikrai 1986–1989 m., kai Rietavo ir Lietuvos šviesuomenė laimėjo tikrą mūšį su tuometinės valdžios biurokratais, gelbėdama nuo visiško sunaikinimo kultūros istorijos paminklą – Bogdano Oginskio muzikos mokyklos rūmus. Tiesa, praktiniai jos atstatymo darbai užsitęsė net iki 2000-ųjų metų. Per šį laikotarpį lemiamą vaidmenį Oginskių kultūros paveldo aktualizavimui Rietave turėjo pasirengimas pirmosios Lietuvoje elektrinės 100-mečio minėjimui ir jubiliejinės programos įgyvendinimas. Prasmingą vaidmenį gaivinant istorinę atmintį atliko prieškarinio Rietavo gimnazistai – kauniečiai Adolfas Liaugaudas ir Justinas Kontrimas. Jų dėka Rietavo šviesuomenė tuo metu susibūrė į Lietuvos kultūros fondo klubą „Pilalė“. Šio klubo diskusijose, susitikimuose su plačiąja Rietavo visuomene pagrindinės Oginskių pa-